

УДК 008: 081

**ВИКОРИСТАННЯ ПОРІВНЯНЬ ЯК ОДНОГО ІЗ ВИДІВ МОВНОЇ
ГРИ НА МАТЕРІАЛІ РОМАНУ Е. М. РЕМАРКА «ТРИ ТОВАРИШІ»**

Ломоносова Ж. В.

Харківський національний університет будівництва та архітектури,
Україна, м. Харків

Розглянуто питання використання мовної гри як одного із найважливіших аспектів поетичної функції мови. Велика увага приділяється різним аспектам мовної гри в розмовній мові, а саме використанню порівнянь, як одного із видів мовної гри на матеріалі німецької художньої літератури. Приведені та проаналізовані приклади використання порівнянь персонажами та автором роману «Три товариші».

Ключові слова: мовна гра, розмовна мова, комічний ефект, поетична функція, порівняння.

Zh. Lomonosova The use of comparisons as one of the forms of a language game on material of roman E. M. Remarque "Three Comrades"/ Kharkiv National University of Civil Engineering and Architecture, Ukraine, Kharkiv

The questions of use of the language game as one of the most important aspects of poetic language function are examined. Much attention is given to various aspects of language game in spoken language, namely the use of comparisons, as one of the types of language game on the material of German literature. The examples of using the comparisons of characters and the author of the novel "Three Comrades" are presented and analyzed.

Key words: language game, informal speech, comic effect, poetic function, comparison.

Постанова проблеми та її актуальність. На сьогоднішній день у сучасному суспільстві, мовну гру в розмовній мові можна розглядати як реалізацію поетичної функції мови. Граючи той, що говорить звертає велику увагу на форму мови. А спрямованість на повідомлення як таке і є характерна риса поетичної функції мови. Таким чином, ігрова функція мови - це один із особливих видів поетичної функції.

Спірним є питання про те, чи властивий для звичайної людської мови естетичний початок.

Вважається, що звичайна людина нерідко відчуває свідому чи несвідому потребу не тільки повідомити щось, не тільки використовувати мову в утилітарних цілях, але і випробувати самому і викликати у співрозмовника естетичне почуття самою формою мови. Найчастіше це почуття реалізується у вигляді установки на комічний ефект. Жартувати, іронізувати, прагнути викликати посмішку або сміх співрозмовника прийнято в невимушеній мові. Саме так проявляється установка на творчість, на естетичний ефект в розмовній мові. Розмовну мову можна розділити на дві сфери: сферу жартівливій тональності і сферу серйозної тональності.

У сучасній розмовній мові випадки, коли той, який говорить, свідомо реалізує установку на комічний ефект не рідкісні. Доказом цього є інформативна порожнеча такої промови, а свідченням свідомої установки на незвичайну форму - особливі просодичні показники: інтонаційне виділення, уповільнення темпу, підкреслення наголосом, виділення окремих складів [1, с. 114-135]. У подібних випадках мова має ігровий характер.

Однак, такі показники не є обов'язковими. Деякі навмисно жартують серйозно, тобто так, щоб ніякі додаткові показники не

вказували на ігрову установку: контраст серйозного тону і того, що він наділяє, підсилює комічний ефект [2, с. 126-127]. Установка на гру не завжди призводить до високого естетичного ефекту.

У розмовній мові мовна гра виступає як особливий рід комічного ефекту. Вона служить для того, щоб викликати посмішку, сміх, створити жартівливий настрій або іронічне ставлення. Комізм відноситься до найбільш частої, але не єдиної функції мовної гри в розмовній мові. Мовна гра може використовуватися і як реалізація експресивної функції мови, яка має на меті пряме вираження ставлення мовця до того, про що він говорить. Мовна гра може виступати як засіб «пом'якшення» мови, вона усуває серйозність тону, послаблюючи тим самим зміст повідомлення.

Діапазон випадків мовної гри широкий. Граючи той, який говорить, може не ставити перед собою ніяких змістовних завдань, крім однієї: не бути нудним, посилити невимушеність спілкування, розважити себе і співрозмовника, а для цього висловитися незвично. Але мовна гра може бути пов'язана і зі змістом промови: вона може служити для більш точної і тонкої передачі думки, для образної і виразної передачі повідомлення. Мовна гра може так само мати зображальний характер - служити для імітації людини, чиї слова передає мовець, або для наочного зображення ситуації говоріння.

Метою даної статті є аналіз і дослідження мовної гри, яка складається з двох різних стихій – баляндрасів, не пов'язаних з передачею змісту промови, які сягають корінням в явища народної сміхової культури та з дотепності, коли незвичайна форма вираження пов'язана з більш глибоким виразом думки мовця і з більш образною, експресивною передачею змісту.

Дослідження мовної гри, як поетичної функції мови. Характеризуючи мовну гру, як особливість сучасної розмовної мови,

важливо підкреслити наступне: не всі мовці схильні до мовної гри; є люди, які широко її застосовують і люди, які не визнають мовної гри.

Ставлення лінгвістів до мовної гри суперечливе. Існує думка, що це явище не варте уваги, так як не містить нічого естетично цінного, ґрунтується на трафаретах і шаблонах. Але є й інша думка лінгвістів. Визнаючи, що самі умови протікання розмовної мови - її непідготовленість і невимушеність - зумовляють невибагливість багатьох явищ мовної гри, вони вважають, що в мовній гри відома шаблонізація поєднується з творчістю. Існують улюблені приклади мовної гри, що діють в суспільстві в той чи інший час, поряд з якими функціонують і рідкісні прийоми, що носять печать індивідуальності. Певний інтерес представляє встановлення найбільш типових, трафаретних прийомів мовної гри, і виявлення тих мовних засобів, які служать для них матеріалом. Їх опис і характеристика дозволяють розкрити механізм мовного комізму, його національну своєрідність, а так само його специфіку в ті чи інші періоди розвитку мови.

Прийоми мовної гри можна в найбільш загальному вигляді охарактеризувати так:

1. Вибір чужорідних для розмовної мови, незвичайних для неї засобів вираження.
2. Побудова одиниць своєрідних: 1) за формою, 2) за значенням, 3) за формою і значенням.

Розрізняють такі прийоми мовної гри: баляндрази, дотепність, порушення законів сполучуваності слів, метафоричні номінації, прийом іронічного звеличення або приниження, прийоми метонімічної конкретизації і генералізації, розмовні порівняння, прийом цитацій, каламбури і паронімічна атракція.

Розмовна мова як мовна формація, яка обслуговує сферу невимушеного спілкування, являє собою явище, для якого характерно

вільне ставлення до форми мови. Установка на новизну форми зближує розмовну мову з мовою художньої літератури.

Естетична цінність прийомів мовної гри і їх конкретного наповнення різна. Ці прийоми породжують і явища естетично виразні, і невибагливі жарти, які мають шаблонний характер. В цьому відношенні мовна гра розмовної мови не відрізняється різко від мови художньої літератури, в якому сама наявність засобів художньої виразності зовсім не свідчить про художню цінність твору. Естетична цінність вираження залежить від талановитості творця (будь це письменник або звичайний мовець), від доречності прийому, від його відповідності цілому мовному твору.

У сміховому світі чітко простежуються два напрямки, які властиві комічному ефекту багатьох країн і народів [3, с. 97-112]. Це баляси і дотепності. Перший напрямок базується на народній сміховій культурі. До неї відносяться різного роду переінакшування слів, прийоми римування, макаронічна манера мови (введення без потреби в невимушено побутовий текст іншомовних слів).

Явища другого роду об'єднуються однією загальною ознакою - змістовною і формальною багатоплановістю. Каламбури, іронічні і жартівливі непрямі номінації (метафоричні, метонімічні, смішні порівняння, цитація).

Перелічені прийоми мовної гри можуть послужити для порівняння розмовної мови різних мов. Це важливо як для виявлення національної специфіки розмовної мови різних мов, так і для виявлення того загального, що характерно для мовного комізму різних народів.

Прийнято вважати, що розмовна мова відрізняється від художньої тим, що в ній функціонують загальномовні стійкі порівняння, в той час як художню мову відрізняють порівняння

індивідуальні. Але це не зовсім вірно, оскільки розмовна мова містить також індивідуальні порівняння. З іншого боку в поетичній мові знаходять значне місце загальномовні порівняння. Таким чином, розмовна мова і мова художня протистоять один одному в тому відношенні, що одна схильна до загальномовних, а інша - до індивідуальних порівнянь. Різниця між ними полягає у формі і семантиці використовуваних порівнянь, а так само в тому арсеналі, звідки черпається матеріал для порівнянь. Основний арсенал порівнянь черпається зі світу, що оточує людину - зі сфери побуту, ігор, розваг, флори, фауни, природних явищ.

Використання порівнянь як одного з видів мовної гри на прикладі роману Е. М. Ремарка «Три товариші».

Е. М. Ремарк дуже часто використовує в своїх творах порівняння. Порівняння Ремарка в романі «Три товариші» [4, с. 30 - 171], яскраві, сміливі, образні. Вони так органічно вплетені в матерію всього твору, що без них воно б було бідніше і сухіше.

Часто письменник вживає порівняння при описі природи, причому ці порівняння в більшості випадків метафоричні:

1. „Die Dämmerung zwischen den Häusern war blau wie ein Meer.“ [4, с. 110]
2. „ Das Abendrot lag wie eine rosa Decke auf den verschneiten Bergen.“ [4, с. 421]
3. „Der Mond war über das Fabrikdach emporgestiegen. Er war immer heller geworden und hing nun wie ein gelber Lampion in den Ästen des Pflaumenbaumes.“ [4, с. 67]

Ремарк широко використовує сатиричні порівняння:

1. „ Der Cadillac torkelte ein bisschen hin und her als ob er statt Benzin Kognak im Tank hatte.“

2. „Sonst konnte er (Cadillac) balzen wie ein Birkhahn, - aber jetzt stand er da wie ein Karmelitermönch auf Urlaub und rührte sich nicht.“ [4, с. 30]
3. „Plötzlich sah ich Blumenthal wie einen ganzen Wald voll Affen grinsen.“ [4, с. 103]

Ремарк наділяє предмети і явища неживого світу ознаками, властивими живим істотам. Особливо часто Ремарк порівнює з фауною.

1. „Er (Cadillac) sah in dem bewegten Licht aus wie ein mächtiger Elefant aus fließendem, schwarzen Glanz.“ [4, с. 82]
2. „Er (Chorgesang) wurde dabei sanft wie ein Rehkitz.“ [4, с. 86]
3. „Die Scheinwerfer jagten wie fahle Hetzhunde...“ [4, с. 171]

Абстрактні поняття автор зіставляє з конкретними.

1. „Die Schatten der Bäume lagen lang und schwarz darüber wie dunkle Wegwerfer ins Ungewisse.“ [4, с. 169]
2. „Unten kam der Schwall und Lärm der Straße mir entgegen wie ein warmes Bad.“ [4, с. 148]
3. „Die Dunkelheit zu beiden Seiten schien wie ein schwarzes Meer zu rauschen.“ [4, с. 64]

За допомогою розмовних порівнянь письменник показує своє ставлення до персонажа. Так, наприклад, характеризуючи Пат, Ремарк підбирає ласкаві, ніжні порівняння:

4. „Sie neigte den Kopf wie eine Königin“ [4, с. 114]
5. „... Patrice Hollmann witterte in die Luft, wie ein Fohlen am frühen Morgen.“ [4, с. 124]
6. „Zwischen den Vielen, Kuchen essenden, wohlgenährten Weibern wirkte es(Pat) wie eine schmale, junge Amazone, kühl, strahlend, sicher und ungreifbar. [4, с. 50]

За допомогою порівнянь Ремарк висловлює емоції, настрої персонажів.

7. „... und jetzt stieß er wie ein Habicht auf Braumüller los...“ [4, с. 125]
8. „Er war wie eine stille Insel in der steinernen Häuserflut“ [4, с. 129]
9. „Der Budenbesitzer zog ein Gesicht, als ob er beim Zahnarzt wäre.“ [4, с. 95]

Ремарк використовує порівняння і в мові персонажів. В основному персонаж вживає порівняння, щоб передати свій стан.

10. „... ich fühle mich wie ein Holzblock dagegen“ [4, с. 54]
11. „Ich flog wie eine Schwalbe zurück zur Werkstatt.“ [4, с. 104]
12. „Ich werde wie eine Schnecke schleichen und wie ein Omnibus hupen...“ [4, с. 80]

Висновки. Порівняння служать для більш яскравого зображення предмета, навколишнього середовища. Вони допомагають розкрити почуття, думки і відчуття персонажів. Вдалі порівняння служать не тільки для передачі зовнішніх даних персонажа, але і для передачі його внутрішнього світу.

Порівняння вважають одним з найсильніших засобів образності. Вони можуть нерідко виконувати в промові роз'яснювальну функцію, що значно розширює рамки їх застосування. Порівняння можуть бути використані в різних стилях мови. До порівнянь звертаються не тільки художники слова, а й вчені, політики [5, с. 5-14], та найбільшою проблемою є використання порівнянь при автоматичному перекладі текстів [6, с. 57- 58].

Література:

1. Земская Е. А. *Русская разговорная речь* / Е. А. Земская, М. В. Китайгородская, Е. Н. Ширяев - Языковая игра. М.: Наука: Флинта, 1981. - 275 с.

2. Турлакова Н. Б. Дослідження самопізнання як когнітивної основи саморозвитку особистості / Н. Б. Турлакова // Науковий огляд. – 2015. - №6 (16). – с. 123-133.
3. Reiners L. *Stilkunst* / L. Reiners - München, 1955. – S. 265
4. Remarque E. M. *Drei Kameraden* / E. M. Remarque - Köln, 1964 / 1991 by Verlag Kiepenheuer & Witsch – S. 585
5. Білодід І. К. Мова і ідеологічна боротьба // Мовознавство.-. 1973. - №5. - С. 3-19.
6. Ломоносов Ю. В. Проблемы цифрового преобразования и автоматического перевода текста / Ю. В. Ломоносов, Ж. В. Ломоносова // Науковий огляд. – 2016. - №3 (24). – с. 51-59.

References:

1. Zemskaya E. A. *Russkaya razgovornaya rech* / E. A. Zemskaya. M. V. Kitaygorodskaya. E. N. Shirayayev - Yazykovaya igra. M.: Nauka: Flinta. 1981. - 275 s.
2. Turlakova N. B. *Doslidzhennya samopiznannya yak kognitivnoyi osnovi samorozvitku osobistosti* / N. B. Turlakova // Naukoviy oglyad. – 2015. - №6 (16). – S. 123-133.
3. Reiners L. *Stilkunst* / L. Reiners - München, 1955. – S.265
4. Remarque E. M. *Drei Kameraden* / E. M. Remarque - Köln, 1964 / 1991 by Verlag Kiepenheuer & Witsch – S. 585
5. Bilodid I. K. *Mova i ideologichna borotba* // Movoznavstvo.-. 1973. - №5. - S. 3-19.
6. Lomonosov Yu. V. *Problemy tsifrovogo preobrazovaniya i avtomaticheskogo perevoda teksta* / Yu. V. Lomonosov, Zh. V. Lomonosova// Naukoviy oglyad. - 2016. - №3(24). - S. 51-59.